

УДК 330.341.1

М. М. Руженський,

к. е. н., доцент, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ

СОЦІОЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто взаємозв'язки і взаємодію інноваційного розвитку економіки із забезпеченням результативного соціального захисту населення. Окреслено шляхи поліпшення кадрового забезпечення національної інноваційної системи України.

In the article are considered the intercommunications and cooperation of the innovative development of the economy with providing of the effective social defence of the population. The ways of the improvement of the skilled providing of the national innovative system of Ukraine are outlined.

Ключові слова: інновації, інноваційна модель економічного розвитку, національна інноваційна система, соціальний захист населення.

Key words: innovations, the innovative model of the economic development, the national innovative system, the social defence of the population.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Головне завдання ринкових трансформацій нашої економіки полягає в тому, щоб на основі інноваційної моделі розвитку зробити її модернізованою та диверсифікованою. Однак, незважаючи на значні за обсягами інституційні перетворення, вона постійно примітивується. Діючі механізми державного регулювання соціально-економічного розвитку зберігають загрозу подальшої деградації національної економіки. Це може привести до остаточної втрати того потенціалу розвитку на інноваційних засадах, який вона мала в недалекому минулому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми інноваційного розвитку економіки перебувають в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. В значному доробку М. Абрамовіца, А. Анчишкіна, А. Бузгаліна, О. Власюка, А. Гальчинського, В. Гейця, Т. Кадзумі, Н. Краснокутської, А. Поручника, О. Семиноженка, В. Федоренка, Л. Федулової, В. Ядова та інших ґрунтовно розроблені фундаментальні проблеми інноваційної моделі розвитку економіки, окреслені закономірності формування національних інноваційних систем, функціонування венчурного капіталу тощо. Однак значна кількість соціоекономічних проблем формування національної інноваційної системи в постсоціалістичних країнах залишається поза увагою науковців. Однією з них є відтворення знань і кадрове забезпечення національної інноваційної системи в контексті функціонування соціального захисту населення.

Мета статті полягає в аналізі стану і визначенні шляхів поліпшення відтворення знань та формування кадрів у процесі утвердження національної інноваційної системи у взаємозв'язку з соціальним захистом населення.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ В ДОСЛІДЖЕННІ

Протягом останнього півстолітнього проміжку часу економічна теорія еволюціонувала від нагромадження характеристик підприємця, фірми і держави як окремих елементів інноваційного процесу до усвідомлення того, що вони утворюють систему взаємозалежних ланок. На цій основі сформувались теоретичні уявлення про національну інноваційну систему (НІС). Існує значна кількість підходів до визначення змісту національної інноваційної системи. Серед них привертають увагу ті, в котрих представлені певні напрями щодо складових національних і регіональних інноваційних систем. В їх структурі виокремлено ряд підсистем, в тому числі і підсистему відтворення знань і формування кадрів для наукової та інноваційної діяльності [1]. Ця підсистема безпосередньо зв'язана з формуванням людського капіталу, відтворенням і розвитком наукових знань. Її виокремлення у складі національної інноваційної системи відображає ряд змін в теоретичних уявленнях про економ-

ічний потенціал країн з розвиненими ринковими відносинами, на які слід орієнтуватись і постсоціалістичним країнам.

У нинішніх умовах соціально-економічний розвиток розвинених країн світу характеризується зміною економічних парадигм. Суттєвою відмінністю між сучасною і минулою господарською практикою та типом економічного мислення є те, що при попередньому, технократичному підході як визначальний елемент економічного потенціалу країн, галузей і підприємств розглядалася матеріально-технічна основа виробництва. Відповідно до цього уявлення формувалася система аналізу відтворювальних процесів, у тому числі й підхід до ефективності суспільного відтворення. Критерієм економічних результатів останнього були обсяги віддачі його речових елементів.

У центрі аналізу нової економічної парадигми соціально-економічного розвитку суспільства лежить здатність економічної системи до ефективних якісних структурних зрушень на основі інноваційної діяльності. Як основний ресурс економіки при цьому розглядається людський капітал, оскільки в будь-яких політичних та економічних системах людські можливості є визначальними в досягненні поставлених цілей. У свою чергу, для інноваційної економіки притаманна висока вимогливість до цієї форми капіталу, що пояснюється швидкою зміною технологій і поширенням аутсорсингу. Тому успішне здійснення переходу на інноваційну модель економічного розвитку і забезпечення на цій основі результативної системи соціального захисту населення в трансформаційному суспільстві потребує перегляду концептуальних підходів у цій сфері соціально-економічних відносин.

Визначення людського капіталу як сформованого або розвиненого в процесі вкладення інвестицій і накопиченого всім населенням, його прошарками, окремою особою певного запасу здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності й завдяки цьому впливає на зростання доходів (заробітків) його власника. Останні як певна економічна форма несуть в собі певний соціально — захисний потенціал, що є свідченням взаємозв'язку людського капіталу із соціальним захистом населення [2, с. 234].

Суттєвим є те, що людський капітал перебуває під впливом соціальної політики держави, інституційним механізмом якої служить соціальний захист населення. Адже все, що замислюється, планується та реалізується, відбувається заради поліпшення або погіршення добробуту людини, певних соціальних груп, котрі є об'єктом соціального захисту, суспільства загалом. Усі дії, заходи в сфері соціальної політики завершуються певними соціально-економічними наслідками. Недарма видатний шотландський мислитель

Бернард Шоу образно визначив економіку як механізм перероблення ресурсів у добробут людей.

Перехід на інноваційну модель соціально-економічного розвитку та формування національної інноваційної системи були визначені в якості пріоритетних напрямів у науково-технічній сфері України. Необхідність у цьому викликана намаганнями побудови в межах наших національних кордонів соціальної держави, створення якої можливе лише на пост-індустріальних засадах. Останнє потребує структурної перебудови національної економіки шляхом системного удосконалення всіх її елементів, матеріалізації наукових знань, зростання соціально-економічної ефективності і підвищення на цій основі рівня соціального захисту населення.

Однією з фундаментальних соціально-економічних проблем переходу на інноваційну модель економічного зростання в трансформаційній економіці є дефіцит працівників, здатних плідно працювати в нових умовах. Наявність необхідного людського капіталу, особливо його інтелектуальної складової, служить визначальною передумовою функціонування інноваційної моделі економічного зростання. Однак Україна поступово втрачає ті конкурентні переваги у сфері інновацій, котрі вона набула в часи перебування у складі СРСР. До них належали високий рівень освіти населення і висококваліфіковані кадри науковців і фахівців. Однак за 1990—2010 рр. кількість працівників наукових організацій не збільшилась, а зменшилась з 494,2 до 141,3 тис. осіб, або в 3,5 рази [3, с. 320].

Частково це пояснюється поступовою адаптацією науковців до ринкових умов, переходом їх найбільш мобільної частини в інші сфери діяльності. Водночас значна частина науковців вищої кваліфікації та людей з вищою освітою вибула за межі нашої держави. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), 14% від загальної кількості українських трудових мігрантів мають вищу освіту [4, с. 5].

Під тиском фінансових негараздів має місце закриття ряду закладів професійно-технічної освіти, загальноосвітніх шкіл, що є проявом деградації суспільства. Широке поширення цих явищ за роки існування України як самостійної держави свідчить про їх репрезентативність, що генерує в теперішній час велику небезпеку для України опинитись на узбіччі розвитку світової цивілізації. Свідченням останнього є те, що за результатами аудиту, проведеного українським науковим клубом, Україна виробляє у 10 разів менше власного наукового продукту, ніж Росія, та вдесятеро менше, ніж США [5, с. 7]. За якістю інтелектуальної еліти Україна нині належить до держав другого ешелону. Тому спостерігається зменшення кількості впроваджених нових технологічних процесів та освоєння нових видів продукції у промисловості. Якщо в 1995 р. було впроваджено 2936 нових технологічних процесів, то в 2010 р. — 2043, або 1,43 рази менше. За цей проміжок часу в 4,76 рази зменшилось освоєння інноваційної продукції, в тому числі в 1,5 рази нових видів техніки [3, с. 325]. Це є наслідком низького рівня інноваційної діяльності промислових підприємств, основною причиною якого є відсутність зацікавленості в ній представників фінансово-промислового капіталу та некомплектність підсистеми відтворення знань і формування кадрів для наукової та інноваційної діяльності у складі національної інноваційної системи.

Водночас значна кількість проблем кадрового забезпечення впровадження інноваційної моделі розвитку економіки нашої держави спричинена станом соціального захисту населення. Недосконалість останнього знаходить концентрований вираз в бідності наших співгромадян.

З 1990 р. минулого століття в Україні почалося різке зниження рівня добробуту населення, що призвело до масового поширення бідності. Нині, за даними ООН, за межею бідності перебуває 78% наших співгромадян. У такої кількості українців споживчий кошик скромніший за визнану у світі межу бідності — 17 доларів на добу [6, с. 4]. Бідними українців робить низький рівень оплати праці, безробіття, відсутність задекларованої у Конституції безплатної медицини, зниження рівня якості та доступності освіти, котрі утворюють ядро дієвої системи соціального захисту населення. За умов тотальної бідності всі зусилля людини спрямовані на підтримання в пристойному стані побуту. Така людина при наявності низьких доходів не має можливості навчатись, підвищувати свою кваліфікацію та перенавчатись, розвиватись, творити. Це притаманне не окремим соціальним групам, а українському суспільству в цілому, що можна означити як відсутність у його членів мотивації до розвитку і вдосконалення. Наявність такої мотивації при-

таманна поведінці людини інноваційного типу, конкурентоздатної в умовах глобалізації. Такі люди можуть скласти мобільне суспільство, мобільну націю. Тому формування інноваційної людини є складовою частиною утвердження національної інноваційної системи.

Питання знаходження балансу між економічним зростанням на основі інноваційної діяльності й соціальним захистом населення досить активно обговорюється науковцями. На думку ряду зарубіжних вчених, в сучасній глобалізованій економіці не можна вести мову про інтенсивний економічний розвиток у відриві від рівня соціального добробуту нації.

Російський вчений С. Глазьев вважає, що "...забезпечення соціальної справедливості не перешкоджає зростанню економіки. Навпаки, таке зростання неможливе без соціальних гарантій, гідної оплати та справедливого розподілу доходів, без соціального партнерства" [7, с. 76].

Визначальною складовою впровадження інноваційної моделі розвитку, яка базується на економіці знань, є інвестиції в людський капітал, що можливе за наявності результативної системи соціального захисту населення. Останнє проявляється у високому рівні його добробуту. З міжнародного та вітчизняного досвіду відомо: лише вкладення в людину спроможні допомогти відійти від економіки "ресурсної та індустріальної" до економіки знань, до економіки "щоденної технологічної революції", яка створюється особистими зусиллями активних, здорових, освічених громадян. А розвиток потенціалу особистості прямо залежить від доступності та якості освіти, охорони здоров'я, інформації, комунікацій тощо [8]. Розвинуті країни значну увагу приділяють соціальному захисту, спрямовуючи великі обсяги бюджетних коштів в освіту, науку, охорону здоров'я, які в декілька разів перевищують кошти, що витрачаються на капітальні видатки.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Стихийність та некомплексність трансформаційних змін в економічній системі нашої держави не привела до виходу на більш якісні параметри інноваційного розвитку як у матеріально-економічній, так і інтелектуальній сфері. Відтак, виникає необхідність здійснення ряду заходів, спрямованих на формування підсистеми відтворення знань і формування кадрів для наукової та інноваційної діяльності. Для цього слід перейти до розміщення державних замовлень на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи серед наукових закладів, що приведе до поліпшення зайнятості висококваліфікованих фахівців, створення нових робочих місць в науковій, інноваційній та виробничій сферах, закладах основи відтворення знань, потребу в підготовці нових поколінь висококваліфікованих науковців і фахівців. Необхідна зміна пріоритетів у системі соціального захисту населення з метою поліпшення структури інвестицій в людський капітал; перехід системи загальної, професійно-технічної та вищої освіти шляхом утвердження в них суб'єктно-суб'єктних відносин в процесі навчальної діяльності, що дозволить сформувати людину інноваційного типу.

Література:

1. Електронний ресурс: Мараховский А. Особенности формирования национальной и региональной инновационных систем. — Режим доступу: <http://pomos.com.ua/content/view/262/85>.
2. Руженський М. М., Соціальна захищеність населення — ключовий інструмент розвитку людського капіталу. Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. — Спец. вип.: у 3т. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. Т. 3. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 281—287.
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. Осауденка О. Т. — К.: ТОВ "Агуст Трейд". — 2011. — 559 с.
4. Вітер О. Наші потенції! Нобелівські лауреати недоїдають... // Голос України — 2011. — 20 жовтня.
5. Тисячна Н. Свій серед чужих і чужий серед своїх // День. — 2009. — 24 грудня.
6. Нові ціни змушують тугіше затягти паски // Голос України. — 2010, 13 квітня.
7. Глазьев С. Политика социальной справедливости и экономического роста // Российский экономический журнал. — 2005. — № 11 — 12. — С. 74—81.
8. Медведев Д. Национальные проекты: от стабилизации — к развитию. — Режим доступу: <http://www.viperson.ru/wind.php?ID=273473>

Стаття надійшла до редакції 20.01.2012 р.